

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Ниилел-политиктиг солун

№ 59
(18179)

2012 чылдың
май 29,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тываның Баштыңының ажил-албаны

Доозукчу-2012

СУРГАКЧЫЛААШКЫН ҮРЕ-ТҮҢНЭЛДИГ БОЛГАН

Тываның Баштыңы-Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол Россияның
Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев-биле ужурашкан

Дүүн Чазак Бажы-
ның Тыва Республи-
каның Баштыңы — Ча-
зааның Даргазы Шол-
бан Кара-оол база Тыва
Республиканың Дээди
Хуралының (парламен-
тинин) Даргазы Каң-
оол Даваа олар Москва
хоорайга ажил-агыйжы
сургакчылаашкынының
түңнелдери-биле та-
ныштырган ужуражыл-
ганы массалыг инфор-
мация чепсектеринин
курнализтери-биле
үрттирген.

Тыва Республиканың Дээди
Хуралының Даргазы Т. Даваа эге-
нч алгаш, май 26-да Москва
хайга эрткен "Чаңгыс демниг
Россия" партиясының XIII съез-
дин ажилының дугайында
сөздүг эгелээн. Бүгү Россияның
Хуралындан партияның тө-
лөү болгаш талалакчылары
биле делегациялар
шкен улуг шуулганга ниилели-
ниң 3 муң ажыг кижиги киришкен.
Дээди ажилында киржип турар
делегаттың 426-ы регионнарда
ырдандан соңгуттурган болза,
Тываның даргазының хөй-ниити
эп алышкынының удуртук-
чы база регионда, тус чер-
е салбырларның төлээлери
р 1600 хире аалчылар бар.
"Чаңгыс демниг Россия" партиясы-
дээди партияны шуулганының
ынага Россияның Президентизи
Путин база РФ-тин Чазааның
Д.А. Медведев база
шкен.

Тываның делегациязын Тыва
Республиканың Баштыңы Ш. Кара-
оол, Тыва Республиканың
Хуралының (парламенти-
ни) Даргазы К. Даваа, "Чаңгыс
демниг Россия" партиясының
регион салбырының Полит-
елинин секретары Б.Биче-оол
төлээлээн.

"Чаңгыс демниг Россия"
партиясының шуулганының ажилы
нызы болуп, аңгы-аңгы секция-
ларга эрткилээн. Ындыг болзажок
партияның хун чурумунда кол чери
партияны элээнин ол
алистерге сонугаткан. Ын-
ш партияның устав чурумунга
илишкенин болгаш немел-
ни киригени чаартылганын
казымы болган. Партияның
ул-башкараар органнары —

Дээди Чөвүлелди, Чиңгине Чөвү-
лелди, ооң президиумун база Төп
контроль-ревизия комиссиязын
эде соңгуурун маңа сайгарып
чугаалашкан. Чугула бо айтыр-
галарны шийтпирлээр делегат-
тарның санал-оналын ажык-чар-
лыы-биле дыңнааш, бадылааш-
кынны чажыт байдалга чорутканы
демократияның база бир бадыт-
калы болуп, чаа лидерлерни, чаа
"арынарны" илередип келген.

Партияның Даргазына Дмит-
рий Медведевти шупту бир үн-биле
бадылааны кол тема болган.
Россияның Чазааның Баштыңы
база бир бедик деңгээлде ажилын
бодунга хүлээнип алганы — улуг
харыс салга. "Дмитрий Ана-
тольевичини партияны лидер
кылдыр соңгааны чүгө партияны
иштинде чаартылганы болгаш
улуг тургузушкунуң үе-чадазы
эвес, а күрүне эргелеп-башка-
рылганын чаартырының база бир
эгеи болган. Ооң кол-ла сорул-
газы — Россияга демократияны
улам ыңай сайзырады-дыр" — деп
демдеглээни чөптүг.

Партияның партияны төлө-
лелдерин амыдыралга боттан-
дыры, ол дээрже орук, уруглар
садтарының, спорт объекти-
леринин тудуглары дээш, өске-даа
социал ужу-дузалыг чугула
даалгаларны, соңгукчуларның
чагылгарын күүседери база кол
айтырларның бирээзи болган.

Бурунга сорулгалыг ийги-
айтырыга — 2018 чылда эртер
соңгулда кампаниязынга белеткел

ажылдарының дугайында чугааны
база чорутканы болур. Келир
соңгулдаларга тиелелгени чедип
алыры — кол сорулга ол.

Дээди Чөвүлелдин составына
соңгулданы чорудуп тура, партия-
ның Баштыңы Д. Медведев ооң
кежигүннерин 63 кижиги турганын-
дан 100 кижиги чедирерин санал-
даан. Чажыт бадылаашкын-биле
Дээди Чөвүлелдин кежигүнүнге 91
кижиги соңгуткан. Партияның уста-
вынга киригени өскерилгелер
болгаш немелдер езугаар
партия кежигүнү эвес-даа болза,
Россияда болгаш делегей арена-
зында бедик алдар аттыг кижиги-
лерни чөвүлелдин кежигүнүнге
база соңгуп болурун айткан. Чаа
соңгуткан чөвүлелдин ындыг
кежигүнүнүн бирээзи — Күрүне
Думазының спикери Сергей
Нарышкин болган.

Ужуражылга үезинде Тываның
Баштыңы Ш. Кара-оол, Москва
облазының губернатору С. Шойгу,
Күрүне Думазының депутады
Л.Шойгу олар чаңгыс партияжи-
леринин бүзүрелин база катап
шындыдып, чаа соңгуткан составче
база катап киргенин дыңнаткан. Ол
дээрже республиканың чурттакчы
чонундан үнген бүзүрел-дир
дээрзин база катап демдеглээни
чөптүг. Партияның Дээди Чөвүлели-
нин кежигүннери болур өске-даа
улуг албан-дужаалдыг "чаңгыс
демнигчилер" Д.Медведев-даа,
В.Путин-даа, В.Неверов-даа бистин
республикавыста кайда, кандыг
адырларда чидиг айтырлар,

шиитпирлээр ажил-херектер
барын эки билер болгаш, 10-10
чылдарда чыгыл берген ол айты-
рыгларны шийтпирлелеринге олар
улуг үлүг-хуузу кириштирер
дээрзинге бүзүрел улуг.

Партия кежигүннеринин билет-
терин электроннуг чиптерлиг
кылырын, партияны корум-чу-
румну шыңгырадырын, регион-
нарда бирги партия организация-
лары-биле ажилды делгемчидери,
партияны төлөвилелдеринин бот-
таннышкынының ажил-чорудул-
газын экижидери, партияның ажи-
лынга хөй-ниитинин киржилгезин
ам-даа калбаа-биле хаара тудары
дээн ышкаш айтырларны база
сайгарып чугаалашканын журна-
листерге дыңнаткан.

Дараазында ол-ла сургакчы-
лаашкын үезинде Тываның Баш-
тыңы Шолбан Кара-оол Россияның
Чазааның Даргазы Дмитрий Мед-
ведев-биле ужурашкан, республи-
каның социал-экономика хөгжүл-
десинин айтырларын дуга-
йында чугааны чоруткан, таныш-
тырган.

Россияның Чазааның Даргазы
Д. Медведев бо чоокта Россия
биле Тываның каттышканының 100
чылынга база республиканың
найысылалының 100 харлаарына
тураскааткан хемчеглеринин Пла-
нынга ат салганын дыңнаткан.
Байырлалды чогуур деңгээлге
уткуп белеткээрине федералдыг
бюджеттен 1,2 млрд. рубльди
аңгылаарын доктаатканы-дыр.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧАҢГЫС ААЙ КҮРҮНЕ ШЫЛГАЛДАЛАРЫ ЭГЕЛЭЭН

Дүүн, май 28-те, рес-
публикага информа-
тика, төөгү болгаш био-
логия эртемнеринге
чаңгыс аай күрүне
шылгалдалары болуп
эрткен.

Ук чаңгыс аай күрүне шылгал-
далары (ЧКШ) республикага 34
пунктуга эрткен. Оларның 9-зу —
Кызылга, артканнары кожуннарга
болгаш чедери берге Кара-Хөл,
Мөген-Бүрен, Кунгуртук суурларга
ажылын чоруткан.

3176 — биология, 2808 — төөгү,
380 ажыг доозукчу — информатика
эртемнеринге боттарының билин
көргүскен. ЧКШ хүлээп турар
пунктуларга 79 хөй-ниити хай-
гааракчылары ажилдаан.

ЧКШ-тин эртеринин чурумунга
бо чылын киригени эдилгелер
езугаар аудиторияларга шылгалда
организаастары-биле бо чылгы
доозукчуларның башкылары тур-
баан, а бир эвес административтиг
хажыдышкыннар туруп келзе,
оларга хамаарыштыр протокол
долдурар эргелиг хайгаарал
органнарының ажилдакчылары
ажылдаан. Шылгалда чурумун
хажыткан таварылгада хамааты —
5 муң рубль, албан-дужаал эдилек-
чизи — 40 муң рубль, юридиктиг
албан чери — 200 муң рубль чедир
торгадыр дүрүмнү доктаатканы,
хажыдышкыннар болганда, ооң
түңнелдерин эде көөр азы шуут-
ла күш чок болдурар эргелиг
комиссияларны тургусканы доо-
зукчуларга шыңгы шылгалданы
болдурган.

Шылгалда даалгаларының күү-
селдезинге регионнар аразының
хыналдазын чорудар арга база
тургустунган. Хөй-ниити хайгаарак-
чылар чүгө ЧКШ-че эвес, а ко-
миссияларның чөрүлдээ чарган
сайгарылгаларына база кирип
болурлар.

Россияның өөредилге сайыды-
ның чарлыын езугаар информатика
эртеминге чаңгыс аай күрүне
шылгалдазы дужаарының үези —
4 шак, төөгүге — 3,5, биологияга
— 3 шак.

Культура килдизи.

СУРГАКЧЫЛААШКЫН ҮРЕ-ТҮҢНЭЛДИГ БОЛГАН

РФ-тиң спорт сайыды Виталий Мутко Тываның Чазааның спортту деткири-биле кылып турар улуг ажылдарын деткээн. Ол ажылдарны моон-даа соңгаар деткирин сайыт бүзүрүткен.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ол байырлалды эрттирер дугайында эгелекчи саналды идип үндүргөн эртемденер К. Бичелдей, Моллеров оларның үлүг-хуузу онзалал демдеглээн. Байырлалды белеткеп эрттирер талазы-биле улуг ажылдарны кылып чоруткан, шынап-ла, шынга дүгүп турар бе дээн ышкаш документиленге даянган эксперт ажылдары ол бүгүнү бадыйткаанындан ындыг шийтирери Россияның Чазаа хүлээп алган. Ол улуг деткимче дээш Тываның Баштыңы өөрүп четтиргенин Д. Медведевке дамчыткан. "Бистиң өгбелеривистиң Россияга каттыжар дугайында шилилгени кылган мерген угааны дээш чоргаарланып чоруур бис. Күчүлүг чурт-биле быжыг харылзааның ачызында чаа тургустунган аныяк республика социал-экономика болгаш культура хөгжүлдизинге херии базымнарын кылып, чедишкенин чедип алган. Чурттуң удуртулгазындан улуг деткимчени Тыва бөгүн ап, чурттакчы чоннуң амыдырал-чуртталгазының шынарын ам-даа бедиринге ол улуг салдарлыг болур" — деп, ТР-ниң Баштыңы Ш.Кара-оолдун демдеглээни чөптүг.

"Ол тускай көрдүнгөн сорулгалыг акша-хөреңгини культура-массалыг оюн-тоглаа хемчеглеринче эвес, а республиканың келир үезинге ажыктыг кылдыр, ооң социал-экономика хөгжүлдизинге кириштирерин ол дыңнаткан. Ылаңгыя найысылалдың, республиканың чурттакчылыг черлеринин хөгжүлдизинче, төөгү ужуру-дузалыг оран-саваларны,

кудумчуларны, көдээ суурларны чаартырыңче, чаагайжыдылгаче, инфраструктура, культура тудугларының хөгжүлдизинче кириштирер бис — деп, Чазак Даргазы чугаалааш, эрткен чылын "Эргижирээн чуртталга оран-савазындан чурттакчы чонну өскээр көжүрери" тускай сорулгалыг программаның акшаландырышыкыны 200 млн. рубль-биле чаагайжыттыңган бажыңнарын тудуп, ынаар 7 муң ажыг чурттакчыны көжүргенин, ам 1 млрд 200 млн. рубль-биле кайы хире хөй ажылдарны кылып ап болур арга барын онзалал чугаалаан. Россияның Чазааның ол деткимчези Тываның социал-экономика хөгжүлдизинге чаа тынышты бээр деп демдеглээни үндөзүннүг. Ам чүгүле тудуг талазы-биле подрядчик организациялар-биле керээлерни чарып, ажылга дүүштүр шын угланышкынны бээр артак.

Ол-ла ужуражылга үезинде Абакан—Кызыл—Чадаана—Хандагайты — Моол-биле кызыгаарда Боршоо эрттирилге пунктузунга чедир улуг орукка федералдыг эрге-байдалды тыпсырының дугайында Тываның Баштыңының айтырыын Россияның Чазааның Даргазы деткээни база дыңнаткан. Республиканың ол автомобиль тыпсыптар болза, ооң шугумунда девискээрлерде — Кызыл, Улуг-Хем, Чаа-Хөл, Чөөн-Хемчик, Өвүр кожууннарын чурттакчы чонунуң амыдырал-чуртталгазының байдалын база республиканың экономика хөгжүлдизин бурунгаарладырынга улуг дөгүм болур. Амыдыралдың

судалы болур ол орук чүгүле кожалык Моол-биле эвес, а Тываның бир хоорайы Ак-Довуракты таварып, Хакасия-биле аргыжылганы тударынга эптиг байдалды тургузар дээрзин Дмитрий Медведевке шынзыдып таныштырган.

2011 чылда Россияның спорт яамызы-биле дугурушканы Каа-Хем суурга тудар кылдыр планнаан 10 муң көрүкчү кирер спорт-культура төвүнүн тудуунга хамаарыштыр чугааны база чоруткан. Тудугнуң төлөвилел документилендеринде "культура" деп сөс кире бергенинден, ол 2013 чылче соңгаарлаткан төлөвилелдер аразынче кире берген чытканын, юбилейлиг чылды таварыштыр республикага чугула бо объектини тударының дугайында чугаалажыл-

галарны Ш. Кара-оолдун доктаамал, үре-түңнелдиг чорудуп турганының ачызында, ол хүлээп алдынганын ону Россияның Чазаа база деткээн бооп турар.

Ол-ла чугааны Россияның спорт сайыды Виталий Мутко-биле ТР-ниң Баштыңы Ш.Кара-оол ужуражып уламчылаан. Ол төлөвилелдин тудуг ажылдарын дүргедире-биле дугурушканы чарып, дарый ажылдарны эгелээр чедип алган. Шак ындыг идиг бээринге республиканың Баштыңының спортту хөгжүдөр талазы-биле ап чорудуп турар улуг хемчээлдиг хемчеглери улуг рольду ойнаан. Ылаңгыя спорт объектилеринин тудуунга чүгүле күрүнеден акшаландырышыкыны эвес, а хуу инвесторларның салышкыннарын

федералдыг сайыт онзалал демдеглээн. Шак мынчаар тутуу тудугларның бирээзинге "Судей" спорт комплекзи хамажыр. Бо чылын Чадаана хоора база ындыг улуг спорт ордуу Сергей Шойгунун деткимчези-б туттунарын ол журналисте чоргаарал-биле дыңнаткан. Спорт объектилерин тудуп, ажылга кириренин талазы-биле Тыва федерацияның субъектилерин аразынга 83 дугаарыга тур болза, ам 7-ги черде үнүп келге — ооң бир көскү бадыйталы.

Дөрт чыл бурунгаар Тыва эштир чаңгыс-даа бассейн чуртан болза, ам ооң саны чаңгыс эвес. Ол сан-түннү көвүдее-биле 2013-2014 чылдарда А.Добурак хоорайга туттунар эшт бассейни тудуунуң акшаландырышыкынын улгаттырының дугайында база чугааны кылган.

Каа-Хем суурга тудар хөй уугланышкынныг ажыл-чорудулгалыг спорт-культура төвүн тудуунга ниитизи-биле 1,5 млрд рубльди аңгылаары чедип алдыган. Хөй санныг спорт шөлдерли массалыг культура хемчеглери көөр залдарлыг бо ордунун тудуу 2014 чылда Тыва биле Россия каттышканының 100 чыл ою байырлаар байырлалдың бүдүзүндө доостур ужуруг деп ажыл агыйжы ужуражылгалар үезинде түңнөп чугаалашканын Ш.Кара-оол сонуургадып дыңнаткан.

Айлаң МОНГУШ

Материалга Россияның Чазааның парлалга албанының болгаш Чингис Сааяның тыртыр чуруктарын ажыглаан.

Санал-онал солчулгасы

ШИЛИЛГЕНИ БОДАМЧАЛЫГ КЫЛГАН-ДЫР

Тыва Республиканың Баштыңы—Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол эрге-чагыргага катап томуйлаткан соонда Чазактың чаа составын кандыг чүүлдерни барымдаалап тургусканын бижээн Юрий Никитин деп авторнуң чүүлүн "Шын" солундан номчудум.

Чазак Даргазының оралакчыларын болгаш республиканың сайыттарының хөй кезин томуйлаан, ол ажылды боттандыраарда кандидаттарның ажил-ишчи шынарларын ханы сайгарган деп, автор бижээн. Ооң-биле чөпшээрешпес аргажок, кожуун деңнелдиг удуртур ажылдарга хөй чылда ажылдаан, амгы амыдыралды карак-биле көрүп, кулак-биле дыңнап чоруур хоочун кижиге болганымда, ол чүүлдү эскербейн баар аргам чок болду. Шынап-ла, удуртукчуларны томуйлаарда бүгү талазын сайгарганындан эң

төлөпиг кижилер Чазактың составында кирген деп санаар мен. Албан-дужаалга чаа ажылдап эгелээрнерниң шуптузунга доктаавас мен, оларның чүгүле чаңгызының дугайында каш сөстен чугаалап көрейн. Ол дээрже көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыдынга томуйлаткан Самойлов Хилик-оолович Монгуштуң дугайында.

Эрткен вектин сезен чылдарда Мөңгүн-Тайга кожуун чагыргазының көдээ ажыл-агый эргелелин удуртукчузунга ажылдап турган мен. Ынчан институт соонда ху-

ваалда езугаар "Малчын" совхозка инженерлеп Самойлов Монгуш деп оол келген чүве. Чаа дооскан, өске кожуун чурттуг оолдар, кыстарның дыка хөй кезин бистиң кадыг-дошкун агаарлыг кожуунууска ызырынмас, айыттыңган чылын ажылдап кааш-ла, чоруптар чүве. Самойлов база үш чылын "үзе баскаш", чана бээр деп бодап турдум.

Ындыг эвес болган. Бир дугаарында, ооң ажылынга харыс-салгалыын, чедип алган мергежилинге бердингенин совхозтуң удуртулгазынга, кады ажылдап турар эш-өөрүнге көргүзе берген. Аал-оранынче чанар дээн "хаайы тыртык" чүве чок, ажыл-ижинге аажок кызымак специалист болган чүве. Ооң ындыг кызымаккай, салдыңган сорулганы күүседир дээш үе-шагын-даа бодавас, ажылгыр чоруун өөренип көргөш,

"Малчын" совхозтуң директорунга томуйлаан.

Ол ажылынга Самойлов Монгуш чедишкенин ажылдап турган, ооң дугайында чугаалаар болза, бүдүн ном-дептер-даа болур. Чүгүле ооң удуртулгазының үезинде совхозтуң малының бажы дыка өскөн, материал-техниктиг баазасы быжыккан, ажылчыннарын алып шалыңы доктаамал немежип турган дээрзин чугаалаар апаар. Аныяк директор чогадыкчы кижиге болган. Чоннуң амыдыралын чингедир дээш кандыг-даа аргаларны ажыглап келген. Чижээ, ол агаар-бойдузу кадыг-дошкун кожуунга бир дугаар теплица кылып алгаш, ногаа аймаан өстүрүп, колхозчуларын, кожуунуң чонун чемерип турду.

Кожуунуң удуртур-баштаар черинче депшидер бодап туру-вуста, республиканың Көдээ ажыл-

агый яамызы өске шийтир хүлээп ап, ону бистиң кожуундан "үндүр" берген. Кызылга куш фабриказы директорлап турду. Көдээ ажыл-агый сайыды тургаш, Мөңгүн-Тайгага каш-даа удаа кээп турган, хөй чыл бурунгаар кады ажылдап турган өөрүнүң ат-сывын безин утпаан чоран.

Мындыг төлөпиг кижини республиканың АҮК комплекзин удуртур кылдыр салганын сетким ханызындан деткир кижиге мен. Самойлов Хилик-ооловичке улуг чедишкенин күзөвшиңаан, төрөөн чери дег апарган бичик булуңу — Мөңгүн-Тайгазының моон соңгааргы хөгжүлдизинге салышкынны ол улуг албан-дужаалга кийрер боор деп идегеп турарынын немеп каайын.

Эрес-оол СААЯ Советтер болгаш көдээ ажыл-агый органның хоочуну.

ТӨРЭЭН ЧОНУНГА БАРААН БОЛУП...

(Школачы чылдар, ажыл-иш, өг-бүлө дугайында чугаа)

Чер-чер бүрүзүнде улус-улуска, кады-кожаларыңа, кады-кадылап турар эш-өөрүңгө хүн-хүнүңгө, чери-чурту дээш үр-үрүңгө сагыш аарып чоруур, сөс-сөс, санал-аналы бедик, үнелиг-үнелиг чоруур. Олар көскүлөң-көскүлөң, эскертинмес. Ынчалза-даа аас-кежи бооп душчүп, арала-арала чугаалажы бергеш, арыг-арыг сугну каан хүнде харам-харам пахтааны дег, сеткил-хөңнүң-хөңнүң, таалап, сагыжың чиигей-чиигей ышкаш болур. Бай-Тайга-Тайга, Тээли суурда-суурда, ачкактарың өг-бүлөңи чаңгыс-чаңгыс чурттугларыңың хүндүткелин-келдин, да-ла чаалап алган. Олар-олар, бүдүштүү-биле, ажылгыр-ажылгыр, билим-билим аныяк-өскөңгө, өөрүңгө үлегер болуп чоруур.

Марина Окпан-ооловна биле Владимир Байырович Салчактар — өг-бүлө кежигүннери: ада-ие-ие, а кара аныяндан кады-кады өскөн чаңгыскалчылар. Ылым биле чылың дөмей, айым-айым дөмей" дижири үежилер. Улу чылдың май айда кайызы-а алдан харлап турар. А көө-көөргө, алданнаан дээр ужу-даа, аныяк хевээр. Ылаңгыя ажил-иш иженгенде, оюн-тоглаага-тоглаага мөөрейлешкенде чаакта-чаакта долбанны улам өңгүр, райында өөрүшкү улам чырык, домаа эң чечен-мерген апаар.

Марина Окпан-ооловна бүгү-бүгү башкылап келген. Ол-ол, ылдың педагогика институту-институту, физика-математика факуль-факультетин дооскан. Организакчы са-саяманы башкыны Бай-Тайга-Тайга куун чагыргазы удуртукчу-удуртукчу, чылдар өттүр чеже чала-чала дээр, ынчалза-даа шилип-шилип ынак мергежилге башкы-башкы болуп арткан. Барык 40-40 дарың дургузунда ол чеже-чеже дар-кыстарны школа доосту-доосту, амыдыралдың делгем оруунче-орунче эээн дээр. Хөй өөреникчилери, оның чедишкени — башкы-башкы, езулуг чоргаарлы. Шаңнал-шаңнал башкыны оюп эртпээн. Ол-ол, Бай-Тайга кожунун хүндүлүг-хүндүлүг, Тыва Республиканың-Республиканың медалы болгаш эртем яамы-яамы, Тыва Республиканың Ча-Чаңгыс Даргазының Хүндүлел-Хүндүлел иктериниң эдилекчизи, "Россия-Россия, ераңгызының ниити өөредилге-өөредилге, хүндүлүг ажилдакчызы", ажилдың хоочуну.

Владимир Байырович Тээли-Тээли, лазын дооскаш, шериг хүлээл-хүлээл, эрттиргеш келгеш, Кызылдың-Кызылдың техникумун дооскан. Бүгү-бүгү, ында техник-электрик болуп-болуп келген. Бөгүн ол — "Ты-Ты-ерго" ААН-ниң Тээлиде учас-учас, нун электромонтеру. Байлак-байлак, дуржулгазын аныяк-өскөңгө-өскөңгө, ыдып берип чоруур. Ол Тыва-Тыва, республиканың Чазааның Дарга-Дарга, нун Хүндүлел бижиниң, "Тыва-Тыва-го" ААН-ниң хүндүлел бижии-бижи, эдилекчизи, чоокта чаа "Бай-Бай-а кожунун алдарлыг ажил-ажилы" деп медаль ооң хөрээн-хөрээн, тай берген.

Эл-найралдыг өг-бүлө ийи-ийи, уг, бир кыстыг. Олары эртем-эрдиг, өг-бүлө-баштыг. Улуг огу-огу, ислав — найысылал Кызылда-Кызылда, байдалдар яамызының Ты-Ты-салбырының чолаачызы. Ол-ол, чараш кыстарлыг. Ортун огу-огу, мир орук-тудуг техникумун-техникумун, кан. Адазының изин истеп, три энергиязы-биле холбайып-холбайып, лдал чоруур. Ол бир кыстыг, оолдуг. Хеймер уруу Надежда

Владимировна авазын дөзеп, башкы болган. Ол үш ажы-төлдүг. Юбилейлиг өг-бүлө-биле ужу-ражып, амыдыралчы чугааны кылдым.

— Кижиниң кижилер болуп хевирлеттинеринге балалбас исти арттырып, ак орукче үдеп каан кижилери турар болгай. Силер кымнарны оларга хамаа-рыштырып, сеткилиңерде ыдык омур-хевирин чуруп чоруур силер, сонугадып көрүңер.

Владимир Байырович: «Мен Көл-Сөөк сумузунуң Көк-Тейге

авам Хүргүлек Конгар артист ышкаш турар турган боор, айлаң куш дег хоюг, чараш үнүг кижилер. Авам кайгамчык шевер, даараныр. Шупту хевимни даарап бээр турду. Ачам балыктаар. Ол үеде акша-шалың эвээш, ынчангаш авам-ачам суг мал-маган, хаван-дагаа, кас аймаан азырап турган. Ачам бистиң онаалгаларымызды аажок хынаар кижилер. Хүн чурумун дыка негээр. Оларның өөредил-кижизидип кааны-биле ажы-төлү шупту эр-тем-билиглиг, ажил-иштен чалдан-мас кижилер болган».

рыпкаш, арга-арыг кезип халдып-ла каар турдуvus. Чайгы дышта-нылгада бир катап башкывыс чур-тунче эживис Олегтиң думазы Бористи, оон бир чайын бүдүн өскүс оол Март-оолду эдиртип алгаш, чайлааш келген. Ада-иези дыка онза кырганнар болганын, оларның садын магадаанын Март-оол (шолозы Сахалин) аажок солун кылдыр чугаалаар кижилер.

Күш-культура башкызы Алек-сей Кондратьевич Ампилогов бисти езулуг спортчулар кылып каан. Бүгү назыда спортту кагбайн

Марина Окпан-ооловна: «Бот-бодунга бүзүрел, бот-бодунга деткимче өг-бүлө улустуң чөлөнгижи болбас аргажок. Бичи чаштан кады өскеш, амы-дыралдың бүгү арыннарын кады ажып көргөн, ажы-төлүмнүң быжыг туруштуг адазы бистиң өг-бүлениң, шынап-ла, идегелдиг чөлөнгижи. Башкы кижилер өөреникчи хөй ажы-төлү дээш сагыш-сырааш, чамдыкта боттун ажы-төлү дээш сагыш човаан кады чурттап оор эжинче ала-чайгаар чүдүрүптери меге эвес-ле болгай. А аказы идегел чок болза, ынчан шыдаас сен».

Хөй санныг өөреникчилеримге чоргаарлары мен. Ажы-төлүсү өзүп келген, бистерге өмөк-дөмөк болуп, арга-сүмезин берип, деткип чоруур апаарга, дыка-ла өөрүнчүг. Ынчалза-даа ада-ие кижиниң олар дээш сеткил-сагыжы дөмей-ле кажан-даа оожургаас боору — база амыдыралдың бир кол утказы ол».

— Амыдырал дээр-ле, политика-дыр дижири болгай. Политиктиг амыдыралга хамаа-рыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Шаанда башкы кижиниң алдар-ады, хүндүткелди дыка бедик турган. Удуртур-баштаар ажил-дарже башкыларны депшидер турган. Ам ындыг эвес-тир. Кан-дыг-даа арганы ажылгап тургаш, организакчы салым-чаяан чок кижилер удуртур ажилдарже чүткүп үнө берген боор.

Сөөлгү он чылдарда башкы ажылымдан аңгыда, өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арт-кан уруглар болгаш оларны ажаап-тежээп турарлар-биле (опекуннар) ажилдаар школада штаттан дашкаар инспектор хүлээлгени база күүседип чор мен. Ол айты-рыгже күрүне улуг кичээнгеи салып турар апарганын черле демдеглексээр-ди мен. "Чаңгыс демниг Россия" партиязы дээш сөөлгү соңгулдаларда ак сеткил-дими-биле ажилдадым.

Кижилер бүрүзү хүлээнген ажы-лын ак сеткилди-биле күүседип-ле чоруур болза, амыдырал чаңгыс черге турбас, бурунгаарлап-ла оор боор ужуруг.

Кижилер ам чаа аныяк турган болза, 2-3 дээди эртемни чедип ап, янзы-бүрү бүдүрүлгелерден шилип ажыдып, эртем-шинчилел ажилын-даа кылган болза деп бодаар-дыр мен. Аныяктарга деткимче бо шагда улуг ышкашыл.

— Владимир Байырович, сеткилиңерде хомудуп чоруур чүүлүңер бар бе?

— Өг-ишти-биле бо-ла чугаала-жы бээр чугаавысты маңа айтып кагымза, ажырбас боор. Бистиң бо амыдырал-чурттап оорары-высты, ажил-иживисти, ажы-төлүсү, уйнуктарымызды ада-ие көрүп чет-тиклээни, оларның «адының бажы эрте-ле хоя бергени» дыка-ла хомуданчыг. Ажилчын кижилер кичээнгеи, оң бүгү назыда кылып келген ажилыңа үнелел чок ар-тары хомуданчыг. Өскези кижиниң бодундан хамааржыр деп-ле бо-даар-дыр мен.

— Чер-чуртувустуң, чонувус-тун адын төлөтпүш-биле эдилеп чорууруңар дээш силерге мөгей-дим. Юбилейиңер-биле! Өг-бүлөңер ам-даа хөй-хөй чараш байырлалдарыңар-ла болзунам.

С.ДАЧЫН-ХӨӨ.

Чурукту өг-бүлениң архивин-ден алган.

чырык черге чаяаттыңан болгаш, ол чер-чуртумну, ада-иемни сетки-лимниң ханызында ыдыкшыдып чоруур мен. Авам Чочай Седип-овна башкы чораан, ачам Алек-сандр Чойбарович Аранчын Мос-квага КУТВ дооскан, республи-каның дээди удуртулга черлеринге, райком секретарыңа ажилдап чораан. Репрессияга таварышкаш, Норильскиге он чылда шөлүт-түргеш, алды чыл эрткенде, чанып келген. Ийи харлыымда-ла авам аар аарааш, чок болган. Хөй ажы-төлдүң хеймери мени авамның авазы Байыр кырган-авам азырап өстүрүп каан. Школачы, сургуул үемде даайым, күүйүм—Тыва Республиканың алдарлыг башкы-лары Хертек Дагдыевич Комбу биле Дойтаң Анандиевна Салчак олар өөредип кижизиткен. Ынчан-гаш оларымның чырык омур-хевиринге бүгү назыымда мөгейип чоруур мен».

Марина Окпан-ооловна: «Бай-Талга хөй ажы-төлдүг өг-бүлениң улуг уруу болуп төрүт-түнгөн мен. Кижиниң кижилер болуп хевирлеттинеринге, шынап-ла, төрөөн ада-иези, чоок кижилери, төрөөн чериниң чону, башкылары улуг салдарлыг болур. Ачам Окпан-оол Хертекович Бегзи аныяан-да Шагаан-Арыгга башкылап турган дээр чораан. Мен билип кээримге, ДОСААФ даргалап, кээримнун саң килдизинге, өөре-дилге килдизинге бухгалтерлеп ажилдап турган. Авам Елизавета Хертековна аныяндан тура-ла поварлап, хлеб быжырып ажилдап чорааш, пенсияге үнгөн. Авам-ачамның уран талантызын мага-ачамның уран талантызын мага-даар чордуvus. Бай-Талдан фес-дальдарга үргүлчү киржир турдулар. Ырлаар, кожамыктаар, хөгжүм херекселдеринге ойнаар улус. Шилилгеге кирген болза,

— Силер чаңгыскалчылар-ла болгай силер, силерниң классты бүгү школа магадаар турганын билер мен: спортка-даа, уран чүүлге-даа дендин шыырак турган болгай силер. Аңаа клас-зыңар башкызы турган Виктор Демьянович Харьковчуктуң ролю дыка улуг болган деп бодаар-дыр мен.

Марина Окпан-ооловна: «Шынап-ла, эң-не ынак башкывыс ол-дур. Ам-даа харылзаавыс үс-пээн бис. Башкывыс-биле чагаа-лажып, телефоннажып чоруур бис. Бир катап школа доосканымыздың он чылдаан юбилейинде чалаары-выска Украинадан Тээлиге чедип келген. Агаарлап, ойнап, школачы шаавыс сактып, дыка-ла солун ужуражылганы эрттирген бис. Тээлиге аныяк орус башкы-биле өгленчип алгаш, башкывыс чанып чорупкан. Ада-иези дээш дыка сагышсыраар турду, улуг назылыг улус боорга ындыг. Оксана деп уруглуг. А огулун адын ынак өөре-никчизи — бистиң чаңгыскал-чывыс Дембирел Олегке турас-каадып, оон ады-биле адап алган мен дээр чораан. Бай-Тайга ко-жуунун 70 чылдаанында башкы-высты чалаарывыска "Единствен-ного сына потерял, ребята" — дээрге, карак чажы кээр чораан. Өөнүң ишти база 12 чыл бурунгаар чок апарган болду. Виктор Демьян-ович бо чылын 70 харлаар. 65 хар-лыыңа чедир башкылааш, пенсия-лап үнгеш, Оренбургга хөйүнү ырын (казачий хор) удуртуп турар. Черле уран чүүлге кайгамчык салым-чаяанныг башкы-ла болгай. Ам база бир черле ужуражы бээр боор бис дээрзинге бүзүрээр-дир бис».

Владимир Байырович: «Дыштаныр хүннерде башкывысты "Ковровец" мотоциклимге ушка-

чорууруvus ужуру ында-ла боор. Бай-Тайга ынчан Кондрат башкы турар үеде спорт талазы-биле республикага шуут диңмиреп турган болдур ийин. Дыка-ла эки башкыларлыг чораан, шынап-ла, аас-кежиктиг улус бис».

— Студент амыдыралыңарда уттундурбас болушкуннарда чүнү чугаалап болур силер, Марина Окпан-ооловна?

— Студент тудуг отрядыңа ажилдап турганымызды утпас мен. Пединституттун чаа туттунган беш каът ниити чуртталга бажының шеверлел ажилдарын бистиң отря-дымыз кылып турду. Ажылымызды дооскаш, чурттаар өрээлдери-висти боттарымыз шилип алыр турдуvus. Малгаштап, чугайлап, дозулаарыңа зачет дужаагаш, ындыг мергежилди деп шыңзыл-ганы-даа алган бис.

Бис школа доозуп туруvуста, суурга телевизор деп чүве бар эвес, Кызылга ниити чуртталга бажыныңа бир дугаарында те-левизорну көргөнивис төөгүлүг болушкун болуп арткан.

Владимир Байырович: «Ма-рина спортка дески шыырак чор-ду. Волейбол, баскетбол, коньки, чиик атлетика дээш-ле... Мен хүреш, хоккейни аажок сонуг-гаар, ойнаарыңа ынак чордум. Кожуунга шүүп-даа чордум. Техникумга өөренип тургаш, хок-кейге республика чемпиону тур-дуvus. Дооскан соонда, каш чыл эрткенде-даа, техникумга кире бээримге, чемпион деп каан чу-руумну азып каан турар чораан (каттырар). Күрүнө практиказын Красноярскиниң үс заводунга эрттирдивис, солун ужураалдар, турган-турга-ан».

— Өг-бүлениң быжыг туружу-нун чылдар өттүр чөлөнгижи чүде деп бодаар силер?

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканы төлээп чораан болгаш албан-езуунуң маргылдааларына Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың чыынды командаларының составына кирип турган спортчуларга болгаш ук спортчуларны белеткээр тренерлерге чаңгыс удаа бээр шаңнал акша төлөвиринин чурумунуң дугайында

Дүрүмгө өскерилгелерни кириринин дугайында
2012 чылдың февраль 13 № 71 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаа-дыры болза:

1. Тыва Республиканы төлээп чораан болгаш албан-езуунуң маргылдааларына Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың чыынды командаларының составына кирип турган спортчуларга болгаш ук спортчуларны белеткээр тренерлерге чаңгыс удаа бээр шаңнал акшаның төлөвиринин чурумунуң дугайында 2011 чылдың январь 29-та Тыва Республиканың Чазаның №60 доктаалы-биле бадылаан Дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кирир:

а) 4 пунктуу дараазында эдилге-биле кирир:

«Спортчуну (бөлүк спортчуларны) белеткээр тренер (бөлүк тренерлер) чүгле Олимпийжи (ол ышкаш Паралимпий болгаш Судлимпий) оюннарының программасынче кирип турар спорттун хевирлеринин талазы-биле Россия чемпионатында шаңналдыг черлериниң чаңгыс удаа бээр шаңнал акшаның алыр, спортчуга көрдүнгөн чаңгыс удаа бээр шаңнал акша төлөвиринин 50 хуузу хемчээлге чаңгыс удаа бээр шаңнал акшаны алыр.

Олимпий оюннарының (ол ышкаш Паралимпий болгаш Судлимпий) программасынче кирип турар спорттун хевирлеринин талазы-биле Россия чемпионатында

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың август 13-те №396 доктаалына өскерилгелер кириринин дугайында
2012 чылдың февраль 13 №67 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының бюджет системасының орулгаларының кол башкарыкчыларының бюджет бүрүн эргелерин боттандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың август 13-те «Россия Федерациязының бюджет системасының орулгаларының кол башкарыкчыларының бюджет бүрүн эргелерин боттандыраарының чурумунуң дугайында» №396 доктаалына дараазында өскерилгелерни кирир:

1) доктаалда:

а) доктаалдың адында «Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының органны-биле» деп сөстөргө соонга «болгаш (азы) оларның башкарылгасында турар казна албан черлери-биле» деп сөстөргө немээр;

б) бир дугаар пунктуда «Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының органны-биле» деп сөстөргө соонга «болгаш (азы) оларның башкарылгасында турар казна албан черлери-биле» деп сөстөргө немээр;

2) Чурумда:

а) Чурумунуң адында Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының органны-биле» деп сөстөргө соонга «болгаш (азы) оларның башкарылгасында турар казна албан черлери-биле» деп сөстөргө немээр;

3) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнында быжыглаттыг тус чер бюджеттеринин орулгаларының үндезининин даңзын дараазында эдилге-биле кирир:

«Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнында быжыглаттыг тус чер бюджеттеринин орулгаларының үндезининин даңзын»

1. Тыва Республиканың Боду чоруур машиналарының болгаш техниканың өске-даа хевирлеринин байдалының хайгааралының талазы-биле албанда быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

— хоорайның бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

— муниципалдыг районнарының бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

2. Тыва Республиканың Агаар-бойдус курлавырының камгалалының болгаш ажыглалының адырының хайгааралының талазы-биле албанда быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

— хоорайның бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

шаңналдыг черлерни ээлээр спортчуну (спортчуларны) белеткээр тренерге (бөлүк тренерлерге) чаңгыс удаа бээр шаңнал акшаның хемчээли спортчуга көрдүнгөн чаңгыс удаа бээр шаңнал акшаның 100 хуузу тургузуп турар;

б) 8 пунктуда «Тыва Республиканың Аныктар херектеринин болгаш спорт талазы-биле яамының бо чылын көрдүнгөн акша-хөреңгизинден» деп сөстөргө «Тыва Республиканың республика бюджетинде сан-хөө чылында Тыва Республиканың Аныктар херектеринин болгаш спорт талазы-биле яамыга бо сорулгаларже көрдүнгөн акша-хөреңгиниң кызыгаарында» деп сөстөргө биле солур;

в) 9 пунктуда «декабрьда» деп сөстү «чаңгыс удаа шаңнал акша алырынга кордакчылар даңзын тургузар чылдың соонда чылын февральда» деп сөстөргө биле солур;

г) 10 пунктуда «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының» деп сөстөргө соонга «ээлчеглиг чылдың бирги кварталында соңгаарлатпас» деп сөстөргө немээр.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

жыглаттыг орулгаларының үндезини:

— хоорайның бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

— муниципалдыг районнарының бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

6. Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызында быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

— хоорайның бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

— муниципалдыг районнарының бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

7. Тыва Республиканың Күрүнениң чуртталга инспекциязының, тудуг хайгааралының болгаш өркөт тургузарының албанында быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

— хоорайның бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

— муниципалдыг районнарының бюджет округтарыне кири санаттыгып турар өске-даа акша-хөреңгиниң акша торгаалдарында (тыртары) когаралды эгидериниң өске-даа түнүнден;

8. Тыва Республиканың Сан-хөө бюджет хайгааралының талазы-биле албанында быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

«Тыва Республиканың медицина информация-анализтиг төвү», «Тыва Республиканың эргелеп-башкарының болгаш эмчи-социал айтырыгларының эртем-шинчилел институту», «Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө албан черлерин хандыраарының удуртулга ажыл-агый талазы-биле албан чери» күрүнениң бюджет албан черлерин тургузарының дугайында
2011 чылдың декабрь 21 №732

2010 чылдың май 8-те «Күрүнө (муниципалдыг) албан черлеринин эрге-хоойлу дүрүмүнүң ажыглатка киргени-биле Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларыне өскерилгелер кириринин дугайында» №83 Федералдыг хоойлуга Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 24-те «Тыва Республиканың күрүнө албан черлерин дүжүрери болгаш хевирин өскертир, эде тургузары, Чурумун тургузары болгаш Тыва Республиканың күрүнө албан черлеринин уставтарын бадылаары болгаш оларже өскерилгелер киририн бадылаарының дугайында» №33 доктаалына дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тургузар:

«Тыва Республиканың Медицина информация-анализтиг төвү» болгаш «Тыва Республиканың эргелеп-башкарының болгаш эмчи социал-айтырыгларының эртем-шинчилел институту» күрүнениң бюджет албан черин «Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө» яамызының эртем-практиктиг медицина төвү» амгы үеде ажылдап турар күрүнениң республиканың кадык камгалал албан черин аңгылап чарар хевирге эде тургузар арга-биле;

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының «Эм-таңның шынаар хынаар болгаш сертификаттарының төвү» амгы үеде ажылдап турар күрүнениң республиканың кадык камгалал албан черин аңгылаар хевиринге «Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө албан черлерин хандыраар удуртулга ажыл-агый талазы-биле албан чери» күрүнениң бюджет албан черин эде тургузар арга-биле;

2. Доктаадыр:

«Тыва Республиканың Медицина информация-анализтиг төвү» күрүнениң бюджет албан черинин аңгылаарының кол сорулгазы дээр-ле, республиканың чурттагыч чонунун социал хандырылганы болгаш чурттагыч чонунуң кадыкшыл байдалының көргүзүүн хандырып турар, медээни шыгжап, анализтеп, эде кылып, чыгып, амгы үениң информация, компьютер технологияларын ажыглатка кирип, ажылдап кылып турар, кадык камгалалдың бол-

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызына ажылдаары турар хамаатыларга хамаарыштыр камгаладыкчы бүрүн эргелерни бээринин дугайында
2011 чылдың декабрь 30 №792 Кызыл хоорай

2010 чылдың ноябрь 29-та «Россия Федерациязының Бяла-ла медицина камгала-

— бюджет акша-хөреңгизин (колдуунда хоорай округтарының бюджеттеринин) хоойлуга удур азы тускай сорулгалыг эвес чарыгдаанының түннелинде когаралды эгидеринге көрдүнгөн акша торгаалдары;

— бюджет акша-хөреңгизин (колдуунда муниципалдыг районнарының бюджеттеринин) хоойлуга удур азы тускай сорулгалыг эвес чарыгдаанының түннелинде когаралды эгидеринге көрдүнгөн акша торгаалдары;

— бюджет акша-хөреңгизин (колдуунда көдээ чурттагыч черлеринин бюджеттеринин) хоойлуга удур азы тускай сорулгалыг эвес чарыгдаанының түннелинде когаралды эгидеринге көрдүнгөн акша торгаалдары;

9. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызында быжыглаттыг орулгаларының үндезини:

— чер девискээрлеринин хөлезилелин төлөвир хевиринин, хоорай округтарының девискээринде турар аңгылаттыгмаан күрүнө өнчү-хөреңгизинин орулгалары, ол ышкаш айыттыг чер девискээрлерин хөлезилээриниң керээзинин садар эргезинден акша-хөреңги;

— хоорай округтарының девискээринде турар аңгылаттыгмаан күрүнө өнчү-хөреңгизинин чер девискээрлерин садарында орулгалары.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарына парлаар.

3. Бо доктаал ону албан-езуу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг бооп кирер болгаш 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп тыптып келген эрге-хоойлу хамаарылгаларына хамааржыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың август 13-те №396 доктаалына өскерилгелер кириринин дугайында
2012 чылдың февраль 13 №67 Кызыл хоорай

гаш социал адырның информастыг системасын тургузары болуп турар;

«Тыва Республиканың эргелеп-башкарының болгаш эмчи-социал айтырыгларының эртем-шинчилел институту» күрүнениң бюджет албан черинин аңгылаары болгаш социал хандырылганы хайгааралының талазы-биле күрүнө системасының эртем-езуу-биле стратегтиг сайзыралын ажылдап кылып талазы-биле шинчилел организация болуп;

«Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө албан черлеринин удуртулга ажыл-агый хандырылганының талазы-биле албан чери» күрүнениң бюджет албан черинин аңгылаары болгаш социал хөгжүлдө албан черлеринин материал-техниктиг болгаш транспорт хандырылганы, удуртулга ажыл-агый болуп турар.

3. Бо доктаалдың 1 пунктуунда айыттыг күрүнениң бюджет албан черлеринин тургузучуларының бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызына хуваар.

4. Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының яамызына дүргөн башкаар эрге өнчү-хөреңгини күрүнениң тургустунуп турар бюджет албан черлеринге тургустунган чурум езугаар быжыглаар.

5. Күрүнениң бюджет албан черлерин тургузарына хамаарылгалыг хемчеглерин планын бадылаар.

6. Тургустунуп турар күрүнениң бюджет албан черлеринге күрүнө даалгазының күүселдезинин хандырылганының сан-хөөзүнче субсидия акша 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп Тыва Республиканың Чазаның тургускан чурумун езугаар Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинден аңгылаттыг орулгалары доктаадыр.

7. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызына ажылдаары турар хамаатыларга хамаарыштыр камгаладыкчы бүрүн эргелерни бээринин дугайында
2011 чылдың декабрь 30 №792 Кызыл хоорай

дылганының дугайында» №326 Федералдыг Хоойлунуң 11 чүүлүнге дүүштүр Тыва Рес-

Чазанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын девискээринде турарларга 2010 чылдың ноябрь 29-да Россия Федерациязынын Бяап-ла медицина камгаладылганын дугайында №326 Федералдыг хоойлунун 10 чүүлүнүн тургустунда айтыканы-биле ажилдавын хамаатыларга 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп камгаладыкчы болур бүрүн эр-терини Тыва Республиканын Кадык камгала болгаш социал хөгжүлдө яамызынга

2. Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы ажилдавын турар чурттакчы чоннун Бяап-ла медицина камгаладылганын камгаладылганын тургустан

Тыва Республиканын Бяап-ла медицина камгаладылганын девискээр программасын ажилдап кылыр талазы-биле комиссиянын дугайында 2011 чылдың декабрь 23 №768 Кызыл хоорай

2010 чылдың ноябрь 29-та «Россия Федерациязынын Бяап-ла медицина камгаладылганын дугайында» №326 Федералдыг хоойлунун 36 чүүлүнүн 9-зунге, Россия Федерациязынын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызын 2011 чылдың февраль 28-те «Бяап-ла медицина камгаладылганын Дүрүмүн» аяларынын дугайында» №158 н-аалынга дүүштүр Тыва Республиканын

доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканын Бяап-ла медицина камгаладылганын дең эрге-де-ээр программасын ажилдап кылыры-талазы-биле комиссияны тургузар.

2. Тыва Республиканын Бяап-ла медицина камгаладылганын девискээр программасын ажилдап кылырынын талазы-биле комиссиянын капсырган составын

Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың декабрь 23-те №768 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканын Бяап-ла медицина камгаладылганын девискээр программасын ажилдап кылырынын талазы-биле комиссиянын СОСТАВЫ

П. Дамба-Хуурак—Тыва Республика-Чазанын Даргазынын оралакчызы—камгалал болгаш социал хөгжүлдө

В. Беспалова—Тыва Республиканын камгалал болгаш социал хөгжүлдө-зынын бирги оралакчызы, дарганын

М. Бумбай—Тыва Республиканын ла медицина камгаладылганын кээр фондузунун килдис начальниги,

Х. Анай-оол—Тыва Республиканын ла медицина камгаладылганын кээр фондузунун директору;

В. Деханова—Тыва Республиканын атрлар ассоциациязынын төлээзи-жулга талазы-биле);

В. Доржу—Тыва Республиканын саң-айыдынын оралакчызы;

Д. Маркова—эмчи ажилдакчыларынын эвилелинин республика комитетинин-зы (дугуржулга талазы-биле);

Д. Монгуш—Кызыл хоорайда «Капитал-ина камгаладылганы» филиалдың

чурумун езугаар боттандырап.

3. Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың март 29-та «Ажилдавын турар хамаатыларга камгаладыкчы бүрүн эрге-терини 2011 чылда Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга хуваарынын дугайында» №205 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарынга парлаар.

5. Бо доктаал ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күш кирер болгаш 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп тыптып келген эрге-хоойлу хамаарылгаларынга хамаар-жыр.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

3. «Тыва Республиканын Чазанын 2004 чылдың февраль 5-те «Тыва Республиканын девискээринде Бяап-ла медицина камгаладылганын системасында эмчи ачы-дузазынче тарифтерин дугуржулганын талазы-биле комиссиянын дугайында» Дүрүмнү болгаш оон составын бадылаарынын дугайында» №146 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга бо доктаалдың күүселдезинин хыналдазын дагзыр.

5. Бо доктаал 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп күш кирер.

6. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын бирги оралакчызын хулээл-гезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

күүсекчи директору (дугуржулга езугаар); Б.Д. Монгуш—«Республиканын консул-тация-диагностика поликлиниказынын» кол эмчизи;

Ю.Б. Монгуш—Тыва Республиканын диш эмчилерин хой-ниити организациязынын төлээзи (дугуржулга талазы-биле);

Т.И. Полежаева—Тыва Республиканын Бяап-ла медицина камгаладылганын девискээр фондузунун директорунун бирги оралакчызы;

У.А. Хертек—«Капитал медицина камгаладылганын» филиалынын мурнакчы экономизи (дугуржулга талазы-биле);

В.Т. Ховалыг—«Республиканын №1 эмнелгезинин» улуг эмчизи;

О.Н. Шпенёкова—Кызыл хоорайда «Капитал медицина камгаладылганын» филиалынын эмчи дузазынын шынарынын экспертиказы болгаш камгаладыкчыларнын эргелеринин камгалалынын талазы-биле директорнун оралакчызы;

Л.Ю. Шруб—«Республиканын уруглар поликлиниказынын» эмнээр ажил талазы-биле кол эмчини оралакчызы»

Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынын коллегиязынын составына өскерилгелер кириеринин дугайында 2012 чылдың март 22-де №119 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазанын адыры болза:

Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың февраль 11-де №87 доктаалы-биле аан Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынын тиязынын составында дараазында

илгелерни кириер: Адында О.С. Достайнын албан-ду-ни дараазында эдилге-биле кириер:

Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынын талемтинин саң-хөө начальниги—

«Таңдынын кожуун эмнелгезинин» эмчизи М.Д. Оюну коллегиянын чындан үндүрер;

Коллегиянын составында дараазын-килерни кириер: М. Саая—Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамы-

эрге-хоойлу, организастыг ханды-болгаш хыналдазынын эргелелинин специалисти, секретарь;

Күжүгет—«Россиянын херэеженнер

Тыва Республиканын Чазанын 2007 чылдың октябрь 10-да №932 доктаалынга өскерилгелерни кириеринин дугайында 2012 чылдың март 22 №126 Кызыл хоорай

чылдың октябрь 10-да «Тыва Республиканын чуртунун хамааты албан-хаакчыттарынын оларнын күрүне пенсиязынга болгаш оон

тургузуунга ай санында немелде төлевири тургузары-биле күрүненин хамааты албан черинче күш-ажыл (албан черинин) стажы-нын өске-даа хуусааларын кириеринин айтырыгларын шийирлээринин талазы-биле комиссиянын дугайында Дүрүмнү ба-дылаарынын дугайында» №932 доктаалында дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Адында болгаш доктаалда «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

2) Дүрүмде: а) адында «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

б) 1 кезээнде: 1 пунктда «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

5 пунктда «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

11 пунктда «күш-ажыл болгаш социал политика» деп сөстөрни «кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө» деп сөстөр-биле солуур;

а) 2 кезээнде: адында «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

1 пунктда «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

6 пунктда «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле, «күш-ажыл болгаш социал политика» деп сөстөрни «кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө» деп сөстөр-биле солуур;

3) Комиссиянын составында: а) адында «күрүне пенсиязынын» деп сөстөрни «күш-ажыл пенсиязынын» деп сөстөр-биле солуур;

б) Комиссиянын составында К.Т. Давааны, Ю.А. Килижековту, Ч. Д-С Яндакты,

Инвалидтернин болгаш улуг назылыг хамаатыларнын бажынынга социал-эмчи хандырылганын байдалдарында болгаш Чурумнун 13 пунктузунга өскерилгелер кириеринин дугайында 2012 чылдың апрель 25 №196 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазанын доктаа-дыры болза:

1. Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың ноябрь 25-те №700 доктаалы-биле бадылаан, инвалидтернин болгаш улуг назылыг хамаатыларнын бажынынга социал-эмчи хандырылганын байдалдарында болгаш Чурумнун 13 пунктузунга дараа-зында өскерилгелерни кириер:

а) үш дугаар абзацта «социал» сөстү

В.Г. Глуховту, Л.В. Никифоровту, В.Н. Фи-тинни, М.К. Иргитти үндүрер;

в) Комиссиянын составында кириер: Тыва Республиканын кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдынын оралакчызы О.Д. Кууларны даргазынга то-муйлааш;

Тыва Республиканын Саң-хөө яамызы-нын килдис начальниги Ч.Д. Ондарны дар-ганын оралакчызынга томуйлааш;

Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынын баш-карыкчы специалисти Д.О. Потапованы секре-тарынга томуйлааш;

Тыва Республиканын Чазанын Дарга-зынын Канцеляриязынын болгаш Чазанын Аппарадынын удурткучузуун оралакчызы—күрүне албан чери, кадрлар политиказы болгаш күрүне шаңналдарынын эргелелинин начальниги Н. М. Доржуну;

Тыва Республиканын көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыдынын бирги оралак-чызы С.К. Ондарны;

Тыва Республиканын өөредилге болгаш эртем сайыдынын оралакчызы Т.Н. Того-чакованы;

Тыва Республиканын Юстиция херек-теринин талазы-биле яамынын консуль-тантызы Д.Г. Хертекти;

г) О.П. Түлүштүн албан-дужаалын дараа-зында эдилге-биле кириер: «Тыва Респу-бликанын Чазанын Даргазынын Канцеля-риязынын болгаш Чазанын Аппарадынын социал политика эргелелинин начальниги»;

д) А.С. Чарбуунун албан-хулээлгезин дараазында эдилге-биле кириер: «Тыва Республиканын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынын социал-күш-ажыл хамаарылгаларынын килдизинин начальниги».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

«социал-эмчи» деп сөстөр-биле, «5» деп саны «9» деп санга солуур;

б) дөрт дугаар абзацта «социал» деп сөстү «социал-эмчи» деп сөстөр-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын бирги оралакчызын хулээлгезин күүседип турар М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың январь 29-та №64, 2010 чылдың июль 6-да №294 доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарынын дугайында 2012 чылдың апрель 25 №197 Кызыл хоорай

Тыва Республиканын Чазанын док-таадыры болза:

1. Күжүн чидирген деп санаар: —Тыва Республиканын Чазанын 2010 чылдың июль 6-да «Тыва Республиканын

Культура салгалынын (төгүнүн болгаш культураны тураскаалдары) объектилерин камгалалынын талазы-биле албаннын күрүне ачы-дузазынын административтиг регламенттеринин таныштырылганын бады-лаарынын дугайында» №294 доктаалы;

— Тыва Республиканын Чазанын 2011 чылдың январь 29-та «Тыва Республиканын Чазанын 2010 чылдың июль 6-да №294 доктаалында өскерилгелер кириеринин дугайында» №64 доктаалы.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда», «Шын» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын бирги оралакчызын хулээлгезин күүседип турар М. КОЗЛОВ.

«Өскүс уругларга болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларга социал деткимче талазы-биле немелде магадылалдар дугайында» Тыва Республиканын Хоойлузунун 8 чүүлүнге өскерилгелер кириеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ХООЙЛУЗУ

Тыва Республиканын Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

Чүүл 1

Тыва Республиканын 2004 чылдың ноябрь 26-да «Өскүс уругларга болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларга социал деткимче талазы-биле немелде магадылалдар дугайында» №918 УХ-1 Хоой-лузунун 8 чүүлүнүн 1 кезээнге («Шын», 2004, декабрь 9; 2005, апрель 12; 2010, ноябрь 25; «Тувинская правда», 2005, март 25, апрель 9; 2010, ноябрь 25) дараазында өске-рилгелерни кириер:

1) ийиги абзацка дараазында сөстөрни немээр «, азы айтыглан кижилерге чурт-таар оран-сава тудуунга субсидияны бээр»;

2) дараазында уткалыг үшкү абзацты немээр:

«Өскүс уруглар болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уруглар база ол ышкыш-ажаал-теңээлде, бо кезектин бир-ги абзазында айтыглан черлерде турар

уруглар оларга быжылгаан чурттаар оран-савага хуу өнчү эргелиг болгаш ында өске хамаатылар (өг-бүлезинин кижигүннери база) чурттавайн турар болза, ындыг чурт-таар черлерге агар септелгени чорудары-биле чаңгыс удаа бээр материалдыг дузаны алыр эргелиг. Чурттаар оран-саваны септе-селиринге материалдыг деткимчени бээр-инин чурумун болгаш хемчээлин Тыва Республиканын Чазаа тургузар.»

Чүүл 2

Бо Хоойлу албан-езузу-биле парла-тынганын соонда, он хонук эрткенде, күш кирер болгаш Тыва Республиканын рес-публика бюджетинин дугайында Тыва Рес-публиканын хоойлузу-биле чылдың-на ээлчеглиг саң-хөө чылында болгаш план-ныг үеде кириер.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2011 чылдың октябрь 28
№930 ДХ-1

ӨГ-БҮЛЕ ТУДАРЫ — ААС-КЕЖИК БЕ, АЗЫ...

"18 харга четпейн чорааш,
олурушпаан болурум кай..."

Бүгү-делегейниң өг-бүле хүнү — май 15-те Тыва-ның күрүнө университетиниң хуралдаар залында болган ужуражылганы сонугаан болгаш ол дугайын бижири сорулганы салдым. Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының Даргазы Хонук-оол Монгуш, палатаның кежигүнү Лопсанг Тхүптен башкы, Вячеслав ада аңаа студентилер-биле өг-бүле айтырыгларын чугаалашкан.

Ужуражылганы Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының Даргазы Хонук-оол Монгуш ажы-дып, "Аныяк өг-бүлениң энциклопедиясы" деп илеткелди номчуп, өг-бүлениң тургузуундан эгелээш, ооң кежигүннериниң тус-тузунда хүлээлгелериниң, янзы-бүрү чылдагааннар ужун тургустунуп кээр чамдык нарын айтырыгларының болгаш оларны канчаар шиитпирлээриниң дугайында чугааны студентилер ортузунга чорударын үе негеп келген деп демдеглээн. Ооң чугаазына республиканың хамааты байдалының акт бижилгезиниң албанының төлээзи дараазында бадыйкалдарны кириген. Эрткен 2011 чылда Тывага 2252 кижиги өг-бүле тудуп бадылаан болза, ол-ла чылын 694 хамааты чара бадылашкан. Бо санчурагай аныяк-өскениң өг-бүле деп чогул чүл ол дээрзин чедир медегер билбейн чыткаш, бадыланчып ал, а ооң соонда чарлып турарын көргүзүп турар. Чарлып турар өг-бүлелерниң хөй кезин 25-39 хар-назынның үезинде. Ук харназын үезинде эр-даа, херээжен-даа кижиниң чуртталгаже көрүжү өскерлир дээрзин психология эртемнериниң кандидаты Марина Назын-оол чугаалаан. Башкының көдүрүп турар бир чидиг айтыры — хөй өг-бүлелерде кады багай уруглар төрүттүнүп турары. Ада-иезинге кагдырган ажы-төлдүн көвүдээни.

Ужуражылгага сарыг шажынның төлээзи Лопсанг Тхүптен башкы угаадыглыг бодалдарын ажы-

дып тура, бөгүн чүгле аныяк өг-бүлелер эвес, а улгады берген улус безин хөй чылдарда чурттап келген эжинден чарлып турарын хараадал-биле чугаалаан. Башкының санап турары-биле, аныяктар оларны өттүнүп турар чадавас. Ооң түңнелинде ажы-төл түрээр.

Амгы үениң аныяктары өг-бүлени чүгле мага-ботка ынакшыл кылдыр хүлээп алыр, а мага-бот кезээ мөңгедэ чалыгы, чараш чорбас чүве болганда, ооң-биле деңге кады чурттаан эжинге сонуггалы өжүп эгелээр. Өг-бүлени сагыш-сеткилдиң, иштики делегейниң ынакшылы-биле эгелээр чүве болза, ынчан бот-боттарына езулуг бүзүрелдиг, идегелдиг өг-бүле тургустунар. Ынчанга кады чурттаар эжиниң сагыш-сеткилин ханы билип алыры тоң чугула. Черле ынчаш, кижиги чүгле эки чүүлдерни кылып чоруур болза, ону долгандыр бүгү-ле чүүлдер ала-чайгаар аайлажып, чогул, бүдүп эгелээр. Өг-бүледе

байдал кижилерниң бот-боттарына хамаарылгазындан чугула хамааржыр дээрзин лама-башкы аныяктарга, амыдыралдан кончуг солун чижектерни кирип тургаш, угааткан.

Дараазында сөс алган праравослав шажынның төлээзи Вячеслав аданың чугаазының утка-шынары база-ла Лопсанг Тхүптен башкының бодалдары-биле дөмей, тыва дылдан орус дылче очулдуруп каан дег болганын Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының Даргазы Хонук-оол Монгуш эскерип демдеглээн. Ол чүүл шажын-чүдүлгениң-даа, эрге-чагырганың-даа үзел-бодалдарының чаңгыс аайлыын, оларның

ниитилелдин, ооң иштинде кижиги бүрүзүнүң чаагай чоруу дээш ажылдап турарын чугаалап турар.

Аныяктар аразында 2008 чылдан бээр күрүнө бүрткели-биле өг-бүле тудуп турарларның саны эвээжеп, а бадылга чокка ашак-кадай болуп чурттап турарларның саны өзүп орары — база бир чидиг айтырыг. Ынчанга Хөй-ниити палатазы өг-бүле тутары дээрге аас-кежик болур дээрзин аныяктарга билиндирер ажылды чорудуп эгелээн. Шынап-ла, аныяктар аразында өг-бүлениң аталдарын үнелеп бедидери үениң негелдези болур.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

ЫЗЫГУУР САЛГААН ТУМАТТАР

Чонувустун аразында үлегерлиг өг-бүлелер хөй. Оларның төлөптүг аажы-чаңы, ажил-ишкынак бүдүжү, салым-чаяаны ада-өгбезинден салгап келген болур. Ындыг өг-бүлелерге Туматтарның өг-бүлөзи хамааржыр. Олар аймаа биле уран чүүлге кончуг талантылыг улус.

Ызыгуурун уктап дөзээн Белек, Айсуу Туматтар — ийи ажы-төлдүг аныяк өг-бүле. Белек Маркович — школада күш-культура башкызы. Кызылдың башкы колледжиниң доозукчузу. Студент чылдарында "Дыңгылдай" фольклор бөлүүнүң хөгжүмчүзү, хөөмейжизи турган. Ол янзы-бүрү хөгжүм херекселдеринге ойнап, сыгыртып, хөөмейлеп, хөй-хөй конкурстарга, фестивалдарга киржип, уран талантызын чонунга бараалгадып чоруур. В.Путинниң 2006 чылда "Талантылыг аныяктарны деткириниң" программасы езугаар Грантыга төлөптүг болган.

Хөөмей, сыгыт, каргыраа онзагай кылдыр дыңналып, кижиниң хөрек-чүрзүн, угаан-медерелин, сеткил-хөөнүн сергедип кээр шынарлыг. Шак ол эртинени Белектин ачазы Макар Тумат эдилеп, көдээге, сыннар баштарына чаңыландыр ырлап чораан. Макарын кады-төрзүннери Росина, Михаил, Андрей, Данил, Долаана, Чодураа шупту ырлаар, танцылаар, хөөмейлээр, сыгыртыр, тыва хөгжүм херекселдеринге ойнаарлар. Хеймер дунмазы Чодурааны республикада билбес кижиги чок боор. Ол — Тываның ховар дээн кыстарының бирээзи, "Тыва кызы" бөлүүнүң үнде-зилекчизи, хөөмей, сыгыды-биле делегейни дескинип, Тыва чуртун, чонун, ооң уран чүүлүн ал-

даржыдып чоруур артизиви болгай. А Михаил каргыраалаа-дан бажында туруп келгеш, о көзүн салып тургаш-ла, каргыраалап эгелээр, өгге уду чыткан улустуң сеткил-сагышак ол чараш каргыраа ышка сергек-омак оттуп кээр турган. Михаилдин уруу Харжыга ырлаар, самнаар болган. Андрейниң оглу Эртине — хөөмейжи. Кызылдың уран чүүл школазының доозукчузу, уран чүүл колледжиниң сургуулу Тываның Улустуң хөөмейжизи Конгар-оол Ондарның өөреникчизи, "Чаңгы-Хая" бөлүүнүң хөгжүмчүзү. Белектин ачазы — Макар. Макарын ачазы — Семис-оол, ачазы — Олчуу Дазылбаевна. Дазылбаевнаны ачазы Сат Дазылбай кончу хөөмейлээр, игилге ойнаа чораан. Ооң уран чүүлге, сыгыт хөөмейге салым-чаяаны, амыдырал-чуртталгазынга кызыма ажы-төлүнчө салгал дамчы чорупканы ол.

Тыва Республиканың ХБАБ эргелелиниң мурнундан Россия Федерациязының ХБАБ эргелелиниң 95 чылын уткушту үстүнде адаанывыс өг-бүлелер болгаш өскелерге-даа аас-кежикти, каң дег кадыкшылдыг улуг-улуг чедишкиннерни күздөдүс.

Саглаш БАРЫЦМАА,
ХБАБ эргелелиниң ажил-дакчызы.

САЛЫМ-ЧАЯАНЫҢ ЧУРТТАЖЫНГА ТУРАСКААДЫП...

Эрзин кожуунуң чону алдарлыг, салым-чаяаның чаңгыс чер-чурттугларының чырык адынга тураскаадып, янзы-бүрү культура-массалыг хемчеглерни организаастап турарына кижиги өөрүвес аргажок. Сураглыг чогаалчы В.Эренчинниң 100 харлаанын канчаар байырлаанын солун-сеткүүлден номчудувус. А бүгү тала-биле салым-чаяанның Бригад Дүпчүрнүң 80 харлаанынга таварыштыр Бай-Даг суурга эрттирген "Амырагым чечээ" деп ыры болгаш "Алдын бийир" деп шүлүк номчулгазының мөөрейлеринге шииткекчи кылдыр чалаттырып киржир аас-кежиктиг болдум.

Композиторнуң ады-биле адаан клубка ооң ырларының эң эки күүселдези дээш мөөрейге ыраккы Бай-Тайгадан келген ыраажылар Светлана Хертек болгаш Антонина Хертек — бирги, Булуң-Бажындан Любовь Маады — ийиги болгаш Раиса Кандан биле Урана Күжүгет үшкү черни ап, шаңнал-макталга төлөптүг болдулар.

Б. Дүпчүрнүң шүлүктөринге уран номчулга Булуң-Бажындан келген Алдын-Цецег Кунзеңмаа, Саида Ынаалай, Вадим Чыкай олар шылгарааннар.

Хөй талалыг салым-чаяанның Бригад Дүпчүрнүң чогаалдарының күүселдезин дыңнап ора, ооң иштики делегейиниң байын, чону дээш, оран-чуртту дээш сагыш аарып чораан бодалдарын уран-чечен арга-биле илередип, салгалдарга дамчыдып шыдаанын кижиги эскерер болду. Бодунуң ады би-чиизинден чүге Бригад болганын база ол шагның ада-иелериниң ажы-төлүңге Партия, Камбээт, Сталин, Самолет, Комбайн дээш, Роберт, Джон деп даштыкы

аттарга чедир янзы-бүрү адап турганын баштак аян-биле шүлүктөп кааны солун. Тыва улустуң аас чогаалына ооң үндезилеп бижээни, хараган бажындан дүк чыггаш, аът садып алыр дээн күзел ашак-кадайны канчап чогуш-кырышка чедиргенин дыңнааш, кижиги баары кадар. Эрзин-Тестин ховуларына чүс-чүс, муң-муң кылдыр ойттап чораан чээрнеривистен амгы үеде чүгле "Чээрэн" деп чер ады артып калганын хомудуп илереткени кударанчыг.

Эрткен чүс чылдың 70-80 чылдарында республика чергелиг кожууннар аразында уран чүүл фестивалдарына "Сцена каасталгазы" номинацияга тиелекчи баш удур билдингир Эрзин кожуун боор чүве. "Ол чүге?" — дээн айтырыгга хары чыгыс — "Ында Дүпчүр бар-ла болгай!".

Сөөлүнде бистер ыры чогаадыр, аялга шолбарлаар дөмей салым-чаяанның апарып, чоок таныжа бергенивисте ол Кызылдың

"Южный" микрорайонунда алды каът бажында мастерскаязынче чалаарга, эш-өөрүвүс-биле хондур-даа хөөрежир турган бис.

Уран чүүлдүн кижилери

Аңаа ол мээң бард ырларымны сонугаар, бир ырны каш-даа каттап ырлады кижиги.

Хүндүлүг акым турган болза, дараазында ырны бараалгадыр турган ийик мен. Ол чаңчыл езугаар: "Аа, богда! Амыр, ана амыр-ла сен, ийин" — дээр турган чадавас. А мен аңаа мынчаар харылаар ийик мен: "Ынчанмайн канчаар, мен ырыны чүгле сеңээ эвес, а бүдүн бригадага ырлап берип тур ышакжыл мен".

Сагыш ышакш болган болза...

Саарылгалыг Эрзин суурга

чурттаан болза,

Калга, орус, тыва дылга

Хала чокка соодап каап орган

болза.

Сагыш ышакш болган болза...

Чаптып баткан Төре-Хөлге

четкен болза.

Эштип, шымнып, самнап алгаш

Элезинге дөгөлөнип чыткан

болза.

Сагыш ышакш болган болза...

Чазак-намның дүжүлгезин

ээлээн болза.

Чооду оглу Ширшин ышакш,

Чонну баштап, чоргаар чурттап

чораан болза.

Эрзин кожуун четкен болза...

Эмдик аъттан чаажыктырып

көргөн болза.

Ынаалайның чылгызындан

Ыдык малдан шилип тургаш,

мунган болза.

Сагыш ышакш болган болза...

Чаяан бүргээн Бригадты

дөзээн болза.

Чурук, ыры, чогаал сөстүн

Шуптузунуң хааны бооп

чурттаан болза.

Амыр ХОЮГБАН,

Тыва Республиканың уран

чүүлүнүң алдарлыг ажилдак-

чызы.

Куулар ЧЕРЛИГ-ООЛ

МӨГЕ СҮҮР-ООЛ

(Баллада)

1.

Сарыг шайны шаалады аартап каап,
 Чаглыг ээти саат дег эпиг дайнаан ышкаш
 Сагыомга бедик, чагай көстүп келир
 Чаан Мөге сүлдө-түрлүг Сүт-Хөл оглу.
 Чазык чаңы башкы кижээ чаяттыңар,
 Чаптанчы ана чаш оол дег сагындырар,
 Мактаныр деп улуг тура шуут билбес,
 Байы-биче сеткилинде күжүр Ондар.
 Ажы-төлдүн авазы боор Деспи башкы
 Сайзанакаан бичи уруг ол-ла ояар,
 Аж-кээк чок, чинге үнү чайыр-чыжыр,
 Чараш караа ашаа-биле дөмейзимээр.
 Узун, кыска ийи аңгы сыннарлыг бол,
 Ужур чок-ла таарышкан өг-бүлө!
 Кандыг кончуг боттарынга ынак улус
 Катчып-билчип душкан чоор деп магадаар мен.
 Суму азы кожуун черге аар-саар биче
 Хүрештерге содаан былчар, адын сыкпас.
 Чуртун бичи өзүп оор мөгелери
 Хүрешсин деп чайлап бээрин ол утпас.
 Школаның директору бедик адын
 Уттур эвес, бөмбүккө ол тендин ынак.

Хандээр тайга киштери дег, шурап халдаар
 Команданы шилип тургаш, белеткеп аар.
 Обласка ойнап баарда, бир ай хуусаа
 Баш удур белеткенип шаг-ла болур.
 Оолдарның мергежилин бүзүрелдиг
 Бастап согар аргаларга өөредир.
 Сүүр-оол мөге узун, чараш, хөрлүг көстүр,
 Сүт-Хөлдүн хөнү дыды кандыг ийик,
 Чурукчунун хуулгаазын холу-биле
 Шуткуп сиилбип тудуп каан дег, шевер-ле эр!
 Узун холдун каккан базын уур кижжи
 Удур турган командага дыка ховар.
 Өрү шурааш, оык ышкаш дарс-ла кылыр—
 Бөмбүк дедир ээп келбес, черде бурт дээр.
 Волейболга командазы тиилеп үнер,
 Боду база алдан дөрткө шүглүп үнер.
 Аарыкчыга өөрүшкүнү шаңнап чанар,
 Аас-кежик ооң өөрүн сорук кириер.

2.

Бир-ле катап Наадымга шүглү бээрге,
 Октадыпкан багай кижжи адааргааштын,
 Бижек-биле кедеп келгеш, шанчар орта
 Ондар ону ойтур тепкеш, тудуп алган.
 — Чаңгыс катап дүжүп бер деп чангып, дилеп,
 Шаңналынга машинаны аазап турдум.
 Садыг билбес турамыңга хорадааштын,
 Шаштым харын... — дээр билек, шагдаа апкан.
 — Алдар-атты садыглашпаан буруум эвес,
 Адааргалдан мези туткан шорун-дур — дээн.
 Узун холум камгалавайн барган болза,
 Узуткап каар турган-дыр сен, кежиим, өршээ!

Арыг-нүүрге балыг безин аттиниичел,
 Адааргактын нүүрү балыг артып калган.
 Сүүр-оол мөге биез хевээр каң-кадык
 Шүүлүшпаан, башкы ижин улам чаарткан.
 Каткы-хөглүг шыдыраалаар, бөмбүк ойнаар
 Каяа-даа ол сорунзалыг-биле дөмей.
 Өөреникчи оолдары, кыстары-даа
 Өттүнместин аргазы чок эки кижжи.
 Алдар-атка менээргенмес биче сеткил
 Алызындан бүдүжү бооп төрүттүнген.
 Чоннун аңаа хүндүткели, чоргааралы
 Чогаадыкчы башкы ижин шимеп чораан.
 Дөрт-беш удаа Наадымга шүүлген-даа бол,
 Шаңнал ынчан чүгле шак-ла холга баглаар.
 Төлевири — бүгү чонга улуг алдар,
 Шаа барып машина-даа ында калыр.
 Адааргалдан, идээрелден үскүлөжир
 Ам чычаан ойнаарак дег апар чыдыр.
 Семис-оолдун, Сүүр-оолдун алдын, мөңгүн
 Шевер, чараш бюстларын кылыр херек!
 Шүүлген мөге салгалдарга эң-не онза
 Шүүп кылган тураскаал бооп артып калыр.
 Сүт-Хөл, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Чөөн, Барыын —
 Чүс чылда кайы кожуун шылгараан деп?
 Адаканның ала-шокар бугазының
 Сүт-Хөлге мөөрөп, бустап келири дег,
 Ада-чуртка төөгүдөн чарлыг аттың
 Шүглүп, тиилеп үнүп кээрин ынчан көөр бис.
 9.05.2012 ч.

«Хүреш» стадионунун шаңналы дээш

АРЗЫЛАҢ АДЫН БАЗА КАТАП БАДЫТКААН

• Фоторепортаж

Май 26. «Хүреш» стадиону. Кызыл оорайның барык төвүн ногаан ортулук бооп каастап турар Национал паркта «Хүреш» стадионунун ажилдакчылары аа эгелээшкенин кылып, республиканың шырак мөгелеринин аразына маргылааны чарлап эрттирген.

Ат-сураа чоок-кавы ре-нарда шагда-ла билдине ен, аныяк-даа бол, Ар-н, Начын мөге аттарның екчилери апарган Эрес-Салдың, Сайын-Белек шүң база Андрей Монгуш чоргааранчыг, чараш онал хептерин кеткен ктары кайы ырактан үп турар улуг чарлал-найысылал Кызылдың мчуларынга көстүп ке-е-ле, оюнну хүрешке тар манап эгелээни чу-ок. Бо эгелээшкени мө-ре спортчу арга-ши-улам ыңай күштелди-нге, күш-дамыр сайзы-н доктаамал бедик дең-е тударынга деткимче рундан аңгыда, ажил-ларга паркты, стадион-кыглаарынга, эргелеп-арарынга, ону каас-и, арыг-силиг тударын-гежок чугула акша-гени тыварының бир-и дээрзин Национал-тын директору Сергей-инин, стадионун ко-антызы Айдыс Куулар-маргылдааның ажи-кынының үезинде чу-ндан аарыкчылар эске-үүлдүгзүнген-не боор. Диез ындыг улуг ста-у чонга бараан болду-нга херек акша-түн-дан чедип келбес-ле-й.

Удаада стадионда чүлөрнүн саны май 9-ийикпе, азы Наадым штеринге бодаарга, ла эвээш болган-даа, мону хүреш культу-ын чачылчаан апаар-луг бир хевиринин-гези-дир деп болап

Шүңдүг мөге Эрес Кара-Сал девип тур.

даа 500-даа рубль-биле билеттерни садып ап, хүрештин сайзыралынга удаа-дараа боттук үлүүн кириштирерин чедип алыры чугула.

Бо чазын дыка-ла солун хүрештерни магадап көрдү-вус. Агаар-бойдус чеже-даа бүргег, чаастыг, хаттыг бо-луп турза, ынак оюнун көрүксээрлерин саны чер-ле кызырлыбааны каракка көскү. Кож-хелбээ акы-дунмалышкы Моол Респу-бликадан мөгелер биез шагда ышкаш бо-ла кээп кирип турар апарганы хүрешти бир

янзы аян кирип турар. Май 1-де «Найралдың хүрежин-ге» бүгү Моолдун 2011 чыл-да Наадымының хүрежинин тиелекчизи, Моолдун Авыр-га мөгеи Мөнх Сухбаатар-ның Тывага моорлап келгени төөгүлүг болушкун болган деп болур. Ол чааскаан эвес, а аныктар — бодунун тө-лептиг салгакчыларын эдер-тип алгаш келген болгай. Арзылаң мөге Маадыр Мон-гуш ынчан Мөнх Сухбаа-тарны дыка-ла магадап чу-гаалап орду. «Эдертип кел-ген мөгелеринин аай-дедир

дар бир холун черге даянып алгаш, өске холу-биле удур-ланыкчыларын баш ажил-дыр октап турарын көргөш, бистер, тыва көрүкчүлөр, сонургап, аажок каттырыш-тывыс. «Даянып алгаш ок-таар чүве болза, магалыг чүве-дир оң» — деп, көрүк-чүлөр чаптап-даа, сонур-гап-даа турдулар.

Тываның болгаш Россия-ның Ыдык ырлары чаңгы-ланып үндү. Тыва хүрештин эң-не чараш кезээ — мө-гелернин девинин соонда, дал дүш турда 80 хире шыырак дээн мөге күжүн шенеп хү-режип эгеледилер. Маргыл-даага бо удаада кожавыс Моолдун Убса-Нур аймактан аттыг-чарлыг ийи мөге кир-жип чедип келген болду. Баштайгы салыгларда аймак Начыны Цогтоо Монгбаяр чер даяныпкаш, аштырыш-кына таварышты. Черле эс-керип көөрге, моол мөгелер бо-ла даяны кааптар, үстүн-де демдегледим, хүрежинин дүрүмү ындыг болгаш, ала-чайгаар даяны кааптар, а тыва хүрештин дүрүмүнө ол таарышпас. Тимур Шагжы-ның оюнун бо удаада чараш-сындавыс. Ол база-ла мөге уктуг кижжи-дир. Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүштү буттап чыдырда, удур арга кылгаш, ол октап алды.

Үшкү салыгда аймак Арзылаңы Баатор Бадар-чыны бистиң Начын мөгевис Семис-оол Опанас октады. Буян Бүрбүчүк Андрей Хер-текти, Андрей Монгуш Сүт-Хөлдөн Айдың Ооржакты октааш, «Чараш арга дээш» деп тускай шаңналга төлеп-тиг болдулар. Бо салыгда Эрес Кара-Сал Тимур Шаг-жыны, Маадыр Монгуш Аңгы Кууларны, Ай-Демир Монгуш Караа Алаңгыны, Александр Хуурак Айдың Отчуржапты, Алексей Мон-гуш Тежит Отчугашты тус-тузунда октап алдылар.

Эң-не идегелдиг арганы ажыглапты...

Сес мөге артканда Бүр-бүжүк Буян Кара-Сал Эрес-ке, Монгуш Маадыр Алек-сандр Хууракка, Андрей Монгуш Ай-Демир Мон-гушка, Алексей Монгуш Се-мис-оол Опанаска таварыш-кылааш, октадып алдылар. Чартык финалдың се-гиржип алышыкына Эрес Кара-Сал Александр Хуу-

ракты, а Ай-Демир Монгуш Алексей Монгушту тиилеп алдылар.

Түнел хүреш сөөлгү үелерде чемпион атка төлеп-тиг чоруу чанчылчып бар чыдарын катап-катап бадыт-каан-даа ышкаш, аанакыйң, Эрес Кара-Салдың тиилел-гези-биле доозулду.

Ам удавас июнь 2-де ат-сураглыг Арзылаң мөге Сүүр-оол Ондарның 80 харлаанынга тураскааткан хүреш болур деп чар шагда тарай берген болгай. Хүрешке ынактар ону четтикпейн манап эгелээн. Улуг мөгеңиң канчаар хүрежип чораанының, кандыг ынак аргаларлыг турганын, ооң кижизиг мөзү-бүдүжүнүн дугайында ол хүреш үезинде үжилери, спорт ажилдакчылары чугаалай бээр, а ол аныяк-өскенге езулуг төлептиг үлегер-чижек, өөредиг болур ужурулуг. Тыва хүрешти салгалдан салгалче бистиң оолдарывыс уламчылаар, ынак оюнуvus улам хөгжүүр дээрзинге бүзүреливис улуг.

База катап «Хүреш» стадионунга ужурашкыже! Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган фото-чуруктары.

ХҮРЕШЧЕ ЧАЛАП ТҮР БИС

Тываның хоочун Арзылаң мөгези Сүүр-оол Хүргүлекович ОНДАРНЫҢ 80 харлаанын тураскааткан республиканың шыырак мөгелеринин аразынга **тыва хүреш маргылдаазы** июнь 2-де «Хүреш» стадионунга 14.00 шакта болур.

Спортчу чараш ол байырлалды кээп көөрүнче чалап түр бис.

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының сайыдының, сайыттың оралакчыларының, эргелелдер болгаш килдистер пачалыктеринин база специалистеринин хамаатыларын хууда хүлээп алырының **ГРАФИГИ**

Каадыр-оол Алексеевич Бичелдей — сайыт, четверте 14.00-18.00 шактарда, каб. 221;

Владимир Очур-оолович Ооржак — сайыттың бирги оралакчызы, понедельник-пятницада 15.00-17.00 шактарда, каб. 221;

Никита Хокпалдайович Куулар — сайыттың оралакчызы, понедельник-пятницада 15.00-17.00 шактарда, каб. 224;

Тамара Николаевна Тогочакова — сайыттың оралакчызы, понедельник-пятницада 15.00-17.00 шактарда, каб. 227;

Владимир Маадырович Монгуш — ниити болгаш немелде өөредилге, кижизидилге эргелелин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 225;

Анна Салчаковна Ооржак — эртем, кадрлар белеткели болгаш мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди боттандырар эргелелдин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 223;

Светлана Владимировна Монгуш — школа назыны четпээн, ниити болгаш тускай өөредилге талазы-биле килдистин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 226;

Айлана Семеновна Монгуш — эртем, инновация болгаш ПНПО-ну боттандырар талазы-биле килдистин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 218;

Надежда Кендиновна Сундуй — бухгалтер, учеду, отчет болгаш контроль килдизинин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 229;

Чечек Олеговна Сундуй — организастыг болгаш кадрлар хандырылганын килдизинин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 216;

Марита Тепес-ооловна Удумбара «Өөредилге» өскүс уругларның болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларның социал реабилитация болгаш консультация деткимчезинин килдизинин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 231;

Светлана Шангыр-ооловна Чаш — план-экономика килдизинин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 219;

Наталья Викторовна Шмелева — профессионал өөредилге болгаш кадрлар белеткелинин талазы-биле килдистин начальниги, понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда, каб. 223;

Эргелелдеринин болгаш килдистеринин специалистери — понедельник-пятницада 8.00-17.00 шактарда.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Наталья Шыраповна МОНГУШКА

Өөреникчи ажи-төлдү
Өөредип кижизидер
Чымыш-ижиң шүүтсүнмейн,
Чылдар өттүр бараан болдун.

Аас-кежик, кадыкшылды
Алгал-йөрээп күзедивис.

Кара-Хөлде уругларның
Хайыралыг башкызы сен.
Уйнуктарның, кыстарыңның
Угаан бүргээн иези сен.

Шыктыг Тээли суурууска
Шымбай бир хүн

дужуп алгаш,
Таалал-биле чашкы шааыс
Дамыраанга эштилем, че.

Чараш харлаан байырында
Сагыш-сеткил ханызындан

Эжиң С.Салчак.

Уругларның чурулга мөөрейи

«СҮЗҮГЛЕЛЧЕ ОРУК»

Республика чергелиг «Сүзүглелче орук» деп чурул мөөрейинге киржири-биле чоруткан ажилдар Наркотикти сайгарар чорукту хайгааралга алыр федералдыг албаны Тыва Республикада эргелелинин адресинге кээп турар.

Ук мөөрейни 2009 чылдан эгелеп Наркохайгаарал эргелелин эгелээшкини-биле «Алдан-Маадыр» музейнин, Кызылдың Өөредилге департаментизинин, православ болгаш сарыг-шажын организацияларының база «Сылдысчыгаш» солунуң деткимчези-биле 5-тен 11-ги классчылар аразынга чорудуп турар дээрзин сагындыраал. Мөөрейин кол сорулгазы — аныяк-өскенни багай чаңылдарже сундугар чоруктан чардыктырып камгалаары, кижилеринин үлегерлиг мөзү-шынарларын, сагыш-сеткилинин байлаан эскерип, ону үнелеп өөредир база ада-өгбелеринин шажын-чүдүлгезинин кижинин амыдыралына салдарын билиндирери болур. Ажилдарны март 19-тан май 30-ге чедир хүлээп ап турар.

Мөөрейге киржири-биле боттарының ажилдарын Чеди-Хөл кожуунуң Элегес, Ак-Довурактың №3, Кызылдың №11 болгаш Чөөн-Хемчиктин Чыраа-Бажы школаларының өөреникчилери чоруткан. Ажилдарның хөй кезини шажын-чүдүлгө темаларына хамаарышканын жюри демдегледип турар. Кызылдан Доржу Ооржак Христостун овурунга сарыг-шажынның чүдүкчүлеринин тейлээри ышкаш ийи холун кожа тудуп алгаш, тейлеп турар бичии уругну чурааны-биле Бурган чаңгыс болурун илереткен. Янзы-бүрү шажын чүдүлгелер аразынга эп-найыралды Шораана Ооржак көргүскен. Чыраа-Бажы школарының өөреникчилери Онзагай Донгак, Ратмила Монгуш, Чаян Донгак тыва улусчу чаңылдарны, кижиле байдустун хини чаңгыс дугайын «Улуг арт», «Ыдыктыг суг бажы» болгаш «Субурган» деп чуруктары-биле илереткен.

Элегес суурдан Аржаана Монгуш Тываның ыдыктарын бодуну биле көргүскен — Улуг-Хем, Тываның тугу, Азия төвүнде тураскааткан болгаш бичии мөгө... Бодуну база бир чуруунда ол аныяк төлө-өг-бүлениң аас-кежиктиг амыдыралын көргүскен. Аржаананың ажилдарында чүгле айыраң чырык бидуктар ажылдаттынганы оон амыдыралга хамаарылганын көргүзүп турары ол. Ол-ла школадан Дина Оюн чураан чуруунда дири байдустун ортузунда онзагай чараш шивээлдерден тургустунган тоолзуг хоорайны көргүскен.

Наркохайгаарал эргелелинин ажилдакчызы Оксана Шагдыр амыдыралчы ханы уткалыг, кижилеринин мөзү-шынарын, багай чаңылдардан хостуг, кадык-чаагай амыдыралды көргүскен ажилдар онзагай черни ээлеп турарын демдеглээн. Долгандыр байдусту, кижилеринин аразында хамаарылганын, чоок кижилеринин деткимчезин уруглар бир дугаарында үнелеп өөренири чугула деп, ол санат турар.

Бистиң корр.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. **ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:** тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ БЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы»
ААН таварыштыр
ипотекага ап болур.

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2012 ч., 1 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

«МОСКОВСКИЙ №1» ЧУРТТАЛГА-ТУДУГ КООПЕРАТИВИ БОЛГАШ ЧИҢГИНЕ ПОДРЯДЧИК «ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН Московская кудумчузунда, «Южный» №10 микрорайонда коттедждер хоорайын тудуп эгелээнин дыңнадып тур (коттедждеринин шөлү 175 дөрбелчин метрден 320 дөрбелчин метр чедир, 1 болгаш 2 каьттардан тургустунган, долузу-биле чаагайжыттыг).

Тудуг кылырының болгаш садып алырының дугайында «Энергострой» КХН-че 8-905-920-41-01, 8-923-268-90-73;

«Московский №1» чуртталга-тудуг кооперативинче 3-45-00, 8-913-343-70-05 телефоннарже долгап болур.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамызы. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторунун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлөтүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 8750. Чагыг 59. Номерни парлаалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүрткээн. Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өскө-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.